

HATÁRON ÁTHÚZÓDÓ HÁZASSÁGI ÜGYEK ÉS AZ EMBERI JOGOK VÉDELME

RAFFAI Katalin
egyetemi docens (PPKE JÁK)

E rövid tanulmánnyal szeretnénk tisztelni szeretett professzorunk dr. Zlinszky János munkássága előtt, aki igazi reneszánsz emberként, a római jog és jogtörténet mellett az egyházjog, a magánjog, és az alkotmányjog területén maradandót alkotott. Gazdag szakmai életútja során foglalkozott a család alkotmányos védelmével, a diszkrimináció tilalmával, de publikált a nemzetközi magánjog témakörében is.¹

1. A téma körülhatárolása és a főbb összefüggések bemutatása

A választott téma szempontjából elengedhetetlenül fontos meghatározni a határon áthúzódó házasság fogalmát. Egységes definíció nem adható, de nemzetközi magánjogi szempontból akkor tekinthető egy házasság határon áthúzódó jellegűnek, amennyiben a tényállásban lényeges nemzetközi elemet találunk. A lényeges nemzetközi elem két formában jelenhet meg: ha a házasulandók vagy házastársak eltérő állampolgársággal rendelkeznek, vagy ha ugyan azonos állampolgárok, de a lakóhelyük vagy szokásos tartózkodási helyük eltér az állampolgárságuk szerinti országtól. Az alábbiakban bemutatásra kerülő esetek kiválasztásánál szempontként szerepelt, hogy olyan jogeseteket válasszunk, amelyek mindkét variációra példát szolgáltatssanak.

A határon átnyúló házasságok körében fontos röviden érinteni, hogy e tényállások esetében milyen tényezők jelentik a problémák fő forrását, valamint azt is, hogy milyen jogi eszközök állnak rendelkezésre az összeütközések feloldására.

A problémák fő forrását: a jogrendszerek közötti jelentős anyagi és kollíziós jogi különbségek, a nemzeti családjogokban érvényesülő tradicionális jogintézmények,

¹ Két művet szeretnénk kiemelni mely inspirálóan hatott a témaválasztásra: ZLINSZKY János: *Ius privatum*. Budapest, Szent István Társulat, 2014.; ZLINSZKY János: *A XII Táblától a 12 ponton át a magánjog új törvénykönyvéig*. (Szerk: KOLTAY András) Budapest, Szent István Társulat, 2013.

és végül, de nem utolsó sorban, a multikulturális társadalomban a különböző jogi kultúrák találkozása és kollíziója jelentik.²

A kérdés, hogy az egyes jogrendszerekben anyagi jogi szempontból mi tekintendő házasságnak, elsősorban minősítési probléma, melyet a nemzetközi magánjog általános elvei szerint, fő szabályként, annak a jogrendszernek az alapulvételével kell eldönteni, amely keretei között a jogvita elbírálására sor kerül. (*lex fori*). Ebben a kérdéskörben vitathatatlanul a legfontosabb a házasság elhatárolása az egyéb családi jogi együttélési formáktól. A házasság minősítésén túl olyan szorosan összefüggő kérdéseket is meg kell válaszolnia a nemzetközi magánjognak, mint például a házasság megkötése és annak esetleges akadályai; a házastársak névviselése; a házassági vagyonyjog; a gyermek jogállása; szülő és gyermek közötti kapcsolattartás; a házasság felbontása, valamint a gyermek és a volt házastárs tartása.

A nemzetközi családi- és ezen belül a házassági jogintézmények közötti koncepcionális eltérések visszahatnak a nemzetközi magánjogra is, hiszen az alkalmazandó jog tekintetében kiemelt jelentőséggel bír, hogy a külföldi jog alkalmazása milyen hatással lehet az eljáró fórum jogrendszerének alapvető értékeire. Amennyiben fennáll a veszélye, annak, hogy a külföldi jog alkalmazása a belső értékrenddel ellentétes eredményre vezetne, a jogalkalmazó elutasíthatja, az egyébként irányadó külföldi jog alkalmazását, megtörve ezáltal a nemzetközi magánjogi jogalkalmazás „automatizmusát”. A nemzeti jogrendszer fölé védőpajzsot egy speciális jogintézmény, a *közrendi klauzula* (*public policy*) nyújt, amely hatékony eszköz arra, hogy az állam által védett nemzeti értékek nemzetközi kontextusban is érvényesíthetők legyenek.

A közrendi klauzula tartalma és rétegződése tekintetében nincs és nem is lehet egy- séges álláspontja a különböző jogrendszereknek, az viszont vitathatatlan tény, hogy a közrendi klauzulának is vannak olyan elemei, amelyek jogrendszerektől függetlenül érvényesülnek. Ennek szerves részét képezi az emberi jogok védelme, legyen szó nemzeti – uniós vagy transznacionális közrendről. Másfelől arról sem szabad megfeledkezni, hogy az államokat nemzetközi kötelezettségvállalásaik is kötik, ezek között első helyen kell említeni az ún. emberi jogi egyezményeket, melyek közül jelen tanulmányban kizárólag az Emberi Jogok Európai Egyezményével (továbbiakban EJEE) és annak a nemzetközi házasságokra gyakorolt hatásával kívánunk foglalkozni.³

Az emberi jogok védelmének kérdése egyre nagyobb gyakorisággal jelenik meg a nemzetközi magánjogban. Nemzetközi magánjogi kontextusban az EJEE 6. cikk (1) bekezdése a tisztességes eljáráshoz való jog; a 8. cikke a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog; a 10. cikke a szólásszabadság joga; a 12. cikke a házasságkötéshez való jog; a 14. cikke a diszkrimináció tilalma; és végül, de nem utolsó

² A kulturális identitásnak a modern nemzetközi magánjogban játszott szerepéről lásd. Erik JAYME: *Zugehörigkeit und Kulturelle Identität*. Wallstein Verlag GmbH, 2012.; Erik JAYME: *Kulturelle Identität und Internationales Privatrecht*. Heidelberg, C.F. Müller, 2003. A globalizációs folyamatokról ld. Yuko NISHITANI: Global Citizens and Family Relations. *Erasmus Law Review*, No. 3., (November 2014) 134–146.

³ Az 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről

sorban az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikke, vagyis a tulajdonhoz való jog a leginkább érintettek. L. R. Kiestra meg is állapítja, hogy a legtöbb nemzetközi magánjogi jogviszonnyal kölcsönhatásban vannak az EJEE által garantált alapvető jogok.⁴ Nem vitatva az előbbi megállapítást, a magunk részéről annyit tennénk hozzá, hogy kétség kívül a nemzetközi magánjogi tárgyú ügyek közül kiemelkedően sok a tisztességes eljáráshoz való joggal, valamint a személyes- és családjoggal összefüggő kérelem.

A házassági ügyekkel összefüggésben a 8. cikkbe foglalt magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog⁵ és a 12. cikkbe foglalt házasságkötéshez való jog sérelme merül fel a leggyakrabban,⁶ ezt követi a 14. cikkben definiált diszkrimináció tilalma.⁷

A 8. cikkben az (1) és a (2) bekezdés jól elhatárolható egymástól. Míg az első általános jelleggel deklarálja a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jogot, addig a második bekezdés kimondja, hogy ez a jog indokolt esetben az állam részéről korlátozható. A (2) bekezdésben található taxatív felsorolással összhangban a következő esetekben korlátozható e jog gyakorlása: a korlátozás kizárólag törvényen alapulhat, amikor egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, közbiztonság, vagy a gazdasági jólét érdeke megkívánja; zavargás vagy bűncselekmény megelőzése, vagy a közegészség, az erkölcs, vagy az egyének jogainak és szabadságjogainak védelme érdekében. Az egyezmény nem definiálja a demokratikus társadalom fogalmát, mindig az Emberi Jogok Európai Bírósága (továbbiakban EJEB) feladata értelmezni azt az adott ügy kapcsán, az eset összes körülménye alapján. Az EJEB hosszú évek során kidolgozott értelmezési gyakorlata szerint azonban két feltételnek kell teljesülnie: a beavatkozás a közérdek védelmében történjen és megfelelően az arányosság követelményének (a korlátozásnak arányban kell állnia a védendő céllal).⁸

Az (1) bekezdés általános jellegű meghatározása miatt az EJEB-re hárult a feladat, hogy tartalommal töltsse ki, mely életviszonyokra vonatkozik a 8. cikkben meghatározott alapjog. A strasbourgi bíróság a kezdetektől a tág értelmezés mellett tette le a vok-

⁴ Louwrens R. KIESTRA: *The Impact of the European Convention on Human Rights on Private International Law*. TMC Asser Press, 2014. 36.

⁵ „8. Cikk – Magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog

1. Mindenkinek joga van arra, hogy magán- és családi életét, lakását és levelezését tiszteletben tartsák.
2. E jog gyakorlásába hatóság csak a törvényben meghatározott, olyan esetekben avatkozhat be, amikor az egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a közbiztonság vagy az ország gazdasági jóléte érdekében, zavargás vagy bűncselekmény megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, avagy mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükséges.”

⁶ „12. Cikk – Házasságkötéshez való jog

A házasságkötési korhatárt elért férfiaknak és nőknek joguk van a házasságkötésre és a családalapításra, az e jog gyakorlását szabályozó hazai törvények szerint.”

⁷ „14. Cikk – Megkülönböztetés tilalma

A jelen Egyezményben meghatározott jogok és szabadságok élvezetét minden megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani.”

⁸ GRÁD ANDRÁS – WELLER MÓNKA: *A strasbourgi emberi jogi bírósághoz kért kézikönyv*. Budapest, Hvg-Orac, 2011. 449.

sát, amely továbbra is nyitott végű, lehetőséget biztosítva arra, hogy a családi viszonyok átalakulását is figyelembe véve, újabb és újabb elemeket emeljen be a magán- és családi élet védelme körébe. A teljesség igénye nélkül következzen néhány (nemzetközi magánjogi érintettségű) esetkör, amelyet a 8. cikk körébe tartozónak ítélt meg az EJEB: a családi névviselés különböző aspektusai (házastársak neve, házasságon kívül született gyermek neve);⁹ a házasságban és házasságon kívül született gyermek jogi státusa;¹⁰ az örökbefogadott és vérszerinti leszármazók öröklése;¹¹ a gyermekelhelyezés kérdése és a szülő láthatási joga, szorosan összefonódva a gyermek jogellenes külföldre vitelével;¹² a házasság felbontását követő tartási jogosultság kérdése.¹³

A 12. cikk a 8. cikkhez képest *lex specialis*nek tekintendő, melynek egy jól elkülönült önálló cikkben történő szabályozása Grád–Weller szerint¹⁴ ma már inkább kortörténeti szempontból jelentős, mert visszatükrözi megalkotása idejének szellemi közegét.¹⁵ A második világháborút követő időszakban még élénken élt az ilyen jellegű jogsértések emléke, ezért tartották indokoltnak az emberi jogok katalógusába való foglalását, mára azonban az említett szerzőpáros álláspontja szerint némileg okafogyottá vált, hiszen a jogrendszerekre nem jellemző a házasságkötés jogának korlátozása.

Fentiektől eltérő nézetet vall a holland B. van der Sloot, aki egy külön tanulmányt szentel a kérdésnek, amelyben részletesen elemzi az EJEB 12. cikkhez fűződő joggyakorlatát.¹⁶ Tanulmányában rámutat többek között arra, hogy az EJEB ítélkezési gyakorlata két nagy, egymástól jól elkülöníthető időszakra bontható: a 2000 előtti és utáni időszakra. A kezdeti időszakban a strasbourgi testület a házasság ún. klasszikus értelemben felfogott koncepciójából indult ki és szűken értelmezte annak terjedelmét, amely az egyezményes szövegnek megfelelően kizárólag férfi és nő között jöhet létre. E megközelítési mód meggátolta abban, hogy kiterjessze a 12. cikk alkalmazhatóságát például az azonos neműek közötti házasságra, a mesterséges megtermékenyítéssel összefüggő, vagy a migránsok tekintetében felmerülő speciális kérdésekre, így ezen esetekben nem látta megvalósulni a jogsérelmet. Ezzel szemben az ezredfordulót követően jól érzékelhető egy éles váltás, ami röviden összegezve, tág értelemben felfogott megközelítési módot jelent. A szűk értelmezés következtében a 2000-es előtti

⁹ Burghartz v. Switzerland, judgment of 22 February 1994, no. 16213/90; Zvoristeanu v. France, judgment of 7 November 2000, no. 471/28/99; Losonci Rose and Rose v. Switzerland, judgment of 9 November 2010, no. 664/06.

¹⁰ Marckx v. Belgium, judgment of 13 June 1979, Series A no. 31.

¹¹ Negreptis–Giannisis v. Greece, judgment of 3. May 2011, no. 56759/08.

¹² Monory v. Romania and Hungary, judgment of 5 April 2005, no. 7111099/01; Iosub Caras v. Romania, judgment of 27 July 2006, no. 7198/04; Stochlak v. Poland, judgment of 22 September 2009, no. 38273/02.

¹³ Ammdjadi v. Germany, judgment of 9 March 2010, no. 51625/08.

¹⁴ GRÁD–WELLER i.m. 449.

¹⁵ A szerzők álláspontját alátámasztandó: valóban csak néhány esetben fordultak a kérelmezők azzal a panasszal az EJEB-hez, hogy sérült a házasságkötéshez fűződő joguk. Ezek közül az egyetlen mely sikerrel zárult: F. v. Switzerland, judgment of 18 December 1987, A. No. 128.

¹⁶ B. VAN DER SLOOT: Between Fact and Fiction: an Analysis of the Case Law on Article 12 ECHR. <http://www.ivir.nl/publicaties/download/1561> 1–24.

években alig akadt olyan ügy, amelyben megalapozottnak tekintették és kimondták a 12. cikk sérelmét, ezzel szemben az ezredfordulót követően az ilyen esetek száma jelentősen megnőtt.¹⁷

A 14. cikkbe foglalt egyenlő elbánás követelménye a legtöbbször járulékos jellegű, és a már előzőekben említett 8. és 12. cikkekkal szoros összefüggésben jelentkezik, általában a kérelmezők erre a jogsértésre is szoktak hivatkozni és az esetek többségében megalapozottnak is bizonyul.

A határon átnyúló házassági ügyek emberi jogi vonatkozásainak köréből a jelen tanulmány keretei között két témakört kívánunk érinteni: a házastársak névviseléshez való jogát, valamint a házasság felbontásához fűződő jogát, az utóbbival szoros összefüggésben felmerülő házasság érvényességének a problémáját.

2. A házastársak névviselése – emberi jogi vonatkozások

A név stabilitása és a név védelme, mint a személyes identitás része kapcsolódhat nemzeti tényállásokhoz, de egyben határon átnyúló tényállásokhoz is. Köztudomású, hogy az EJEE és a nemzetközi magánjog, teljesen eltérő nézőpontokból vizsgálja az adott jogi problémát. Míg az EJEE arra fókuszál, hogy a részes állam nemzeti jogi előírásai és joggyakorlata összhangban vannak-e, vagyis megfelelnek-e az egyezményben rögzített alapvető emberi jogoknak, addig a nemzetközi magánjog, az alapvető jogvédelemtől függetlenül, kizárólag olyan tényállásokkal foglalkozik, melyekben nemzetközi elem található, és abban foglal állást, hogy az adott tényállás elbírálására mely joghatóság irányadó, illetve mely állam joga alkalmazandó.¹⁸ A nemzetközi magánjogban a státútum folytonossága, és ezen belül a természetes személy státútuma, melynek szerves része a névjog, államhatárokon átívelő problémakört generál, ezzel szemben a folytonosság elvét az EJEE teljesen másként ítéli meg. A névviselés joga a személyes identitás meghatározásának fő alkotója, a strasbourgi bíróság pedig ilyenkor azt vizsgálja, hogy a folytonosság megszakadása mennyire ütközik az egyezmény által garantált alapvető jogok érvényesítésével. Giulia Rossolillo szerint az egyetlen államhoz kapcsolódó névjogi kérdésekben a név folytonosságának megítélése időben változik, ezért időbeli folytonosságról beszélünk. Ezzel szemben a határon átnyúló névjogi kérdések vonatkozásában sokkal inkább a területiség elve nyilvánul meg: az egyes államok anyagi jogi szabályai, melyek egymástól eltérnek, eltérő következmé-

¹⁷ A fordulat a Goodwin-ügy elbírálásával következett be. Kétség kívül a legnagyobb nemzetközi visszhangot is a Goodwine-ügy kapta: egy nemi identitását megváltoztatott férfi új (női) nemét az angol hatóságok nem ismerték el, emiatt a munkahelyén, valamint a társadalombiztosítása tekintetében hátrányos megkülönböztetés érte. Férfi partnerével sem tudott házasságot kötni, mert ebben az időszakban az angol jog az azonos neműek közötti házasság megkötését nem tette lehetővé. Az EJEB a kérelmező panaszát indokoltan tekintette és az Egyesült Királyságot kártérítés megfizetésére kötelezte. Goodwin v. United Kingdom, judgment of 11 July 2002, No. 28957/95. Ld. részletesen RAFFAI Katalin: Az emberi jogok szerepe a közrend konkretizálásában. *Magyar Jog*, 2007/3. 147–148.; VAN DER SLOOT i. m. 15–16.

¹⁸ Giulia ROSSOLILLO: Personal Identity as a Crossroad between Private International Law, International Protection of Human Rights and EU Law. In: Gian Paolo ROMANO (szerk.): *Yearbook of Private International Law*. Volume XI – 2009. Munich, SELP, 2010. 143–156., 150.

nyekhez vezethetnek az adott személy tekintetében, ebben az esetben tehát a névviselés térbeli folytonosság-problémát prezentálhat.¹⁹ A strasbourgi bíróság esetjogában is vegyesen, nemzeti- és nemzetközi vonatkozásban bukkannak fel a családi névvisseléssel összefüggő emberjogi sérelmek.

A strasbourgi bíróság elé az 1970-es években került első alkalommal olyan kérelem, amely a házastársak névjogának emberi jogi vonatkozásait vetette fel. Annak ellenére, hogy nemzetközi elemet nem tartalmazó tényállásról van szó, röviden összegezzük a felmerült probléma lényegét, mert a tényállásban felmerülő kérdések a döntést követően benyújtott kérelmek jelentős részében megismétlődtek, az EJEB megállapítása a 8. cikk (1) bekezdésének a tartalmáról pedig megadta az alaphangot a későbbi döntések számára.²⁰

Lucie Hüsler, egy svájci politikus asszony jelöltként kívánta magát bejegyeztetni a kantonális választásokra. A helyi hatóságok megtagadták lánykori nevén történő regisztrálását, mert időközben férjhez ment és a férjzett nevét kívánták bejegyezni. A hölgy ezt ellenezte, mert a lánykori nevén volt közismert és úgy gondolta, hogy a politikai kampánya sikertelen lenne, ha azt a szélesebb közönség számára ismeretlen Hagmann néven folytatná. Azt javasolta, hogy a két vezetékév összekapcsolásával Hüsler-Hagmann néven regisztrálják, de ezt a javaslatát az illetékes hatóságok elutasították. Azt a hatósági javaslatot, miszerint Hagmann-Hüsler néven folytassa a kampányt, viszont már a politikus asszony nem fogadta el. Ugyanúgy elutasították arra irányuló kérelmét is, mely szerint Lucie Hüsler férjzett Hagmann néven szerepeljen a kampányban. Mindezek után a hölgy kérelmet nyújtott be az EJEB-hez a 8., a 12. és a 14. cikkek sérelme miatt.

Az Emberi Jogok Európai Bizottsága (továbbiakban Bizottság) azonban a kérelmet befogadhatatlannak nyilvánította, mert nem látta megalapozottnak egyik cikk sérelmét sem.²¹ A Bizottság első körben megállapította, hogy a kérelem az Első Jegyzőkönyv 3. cikkébe foglalt szabad választásokhoz való jog körébe esik, noha a kérelmező erre a cikkekre nem hivatkozott.²² Más kérdés, hogy a magánélet tiszteletben tartásához való jog sérülhet-e egy választási eljárásban, amelynek sokkal inkább közéleti jellege van, mint magánéleti. A kérelmező azzal érvelt, hogy a névjog védelme a személyiségi jogok körébe esik, így az a magán- és családi élet szerves részét képezi. Ugyanakkor ez az

¹⁹ ROSSOLILLO i. m. 143–144.

²⁰ Hagmann-Hüsler v. Switzerland, judgment of 15 December 1977, no. 8042/77.

²¹ Az Emberi Jogok Európai Bizottsága (1954-1998) eredetileg a szűrő szerepét töltötte be, a magán-személyek kérelmének befogadhatóságáról döntött, míg az Emberi Jogok Európai Bírósága (1959) a Bizottság vagy a kormányok által előterjesztett ügyekben hozott ítéleteket. Az 1998-as reformot követően a Bizottságot megszüntették és létrehozták az egységes Bíróságot. (EJEB 11. sz. Kiegészítő Jegyzőkönyve)

²² „Kiegészítő jegyzőkönyv az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez 3. Cikk – Szabad választásokhoz való jog

A Magas Szerződő Felek kötelezik magukat arra, hogy ésszerű időközönként, titkos szavazással szabad választásokat tartanak olyan körülmények között, melyek a törvényhozó testület megválasztását illetően biztosítja a nép véleményének kifejezését.” Mivel Svájc nem csatlakozott a jegyzőkönyvhöz, Lucie Hüsler nem is hivatkozhatott erre a jogsérelemre.

értelmezés a Bizottság szerint nem teljesen egyértelmű a svájci polgári törvénykönyv tükrében, amely kimondja, hogy a feleség a férj nevét viseli. A 8. cikk sérelme tekintetében pedig megállapította, hogy a kötőjellel ellátott összekapcsolt vezetéknevű ésszerű lehetőséget nyújt a személy egyértelmű azonosítására, ezért nem találta indokoltnak a jogsértés bekövetkezését. Az elutasítás ellenére a döntés összességében pozitív jelentőségű, mert hozzájárult a családi élet tiszteletben tartása tartalmának pontosításához. Az EJEB első alkalommal kapcsolta össze a névviselés kérdését a családi élet tiszteletben tartásának jogával, így ha a névviseléshez való jog közvetlenül az egyezményben nem is kerül említésre, közvetett módon mégis összekapcsolódik a magánélet tiszteletben tartásának jogával, következésképpen az emberi jogok szerves részét képezi.

A Bizottság nem látta bizonyítottnak a 12. cikk sérelmét sem, hiszen a házasságkötés elé a svájci hatóságok semmilyen akadályt nem gördítettek.

A kérelmező hivatkozott a nemek közötti egyenlő bánásmód sérelmére is, amely abból a tényből fakad, hogy a svájci jog házasságkötés esetén a nő számára kötelezővé teszi a férj vezetéknevének a felvételét, fordított esetben viszont nem. A Bizottság elfogadta a svájci kormány érvelését, mely szerint a svájci jog, ahogyan több európai jog is, fontosnak tartja, hogy a család (a házastársak és a kiskorú gyerekek) harmadik fél számára könnyen és egyértelműen azonosítható legyen. Az egységes vezetéknevű a családi összetartozást hivatott szimbolizálni, így ésszerű, hogy a család tagjai azonos vezetéknevet viseljenek, mely jelen esetben a férj vezetékneve, és amely megoldásban nem lelhető fel a 14. cikk értelmében meghatározott egyenlő bánásmód sérelme, így a kérelmet a Bizottság ebben a tekintetben is elutasította.²³

Az alább röviden ismertetésre kerülő *Burghartz v. Switzerland*²⁴ eset az első olyan nemzetközi elemet is tartalmazó névjogi tényállás, amelyben a német és a svájci anyagi szabályok eltérő jellege, valamint a külföldi jog alapján szerzett névjogi státus elismerhetősége került konfliktusba az EJEE által garantált jogokkal. A svájci állampolgárok (Susanna Burghartz és Albert Schnyder) 1984-ben Németországban kötöttek házasságot és a férj úgy döntött, hogy a német jog által felkínált lehetőséggel élve felveszi a felesége vezetéknevét is, így az összekapcsolás következtében Schnyder Burghartz-ra változott a neve. Svájcba visszatérve a helyi hatóságok mindkettejük vezetéknevének a férj nevét regisztrálták a nemzeti jog szabályainak megfelelően, amely csak a feleség számára engedélyezte a férj vezetéknevének felvételét, közös családi névként.²⁵

1988-ban a hazai szabályozás változását követően a házasulandóknak lehetősége nyílt a választásra és akár a feleség vezetéknevét is választhatták közös családi névnek. A felek ismét kérelemmel fordultak összekapcsolt vezetéknevűk bejegyzésére, de az illetékes szervek ezt is elutasították, azon az alapon, hogy az új szabálynak nincs visszaható hatálya, ráadásul a felek azt sem tudták igazolni, hogy e miatt hátrány érte volna őket. A döntés ellen a szövetségi bírósághoz fordultak (*Federal Court*), de

²³ A döntés kritikáját lásd. Yofi TIROSH: A Name of one's own: Gender and Symbolic Legal Personhood in the European Court of Human Rights. *Harvard Journal of Law and Gender*, Vol. 33., 2010. 247–207., 260–264. A döntés óta az EJEB álláspontja sokkal árnyaltabbá vált.

²⁴ *Burghartz v. Switzerland*, judgment of 22 February 1994, no. 16213/90.

²⁵ A svájci Ptk. akkor hatályos szabályai szerint a házastársak közös vezetékneve a férj neve.

fellebbezésük részleges sikert eredményezett. A szövetségi bíróság elismerte jogukat a feleség vezetéknevének használatára az új jogszabály alapján, de a kettős vezetéknevre irányuló kérelmüket ismét elutasították. A férfi azzal érvelt, hogy a tudományos életben már korábban ezzel a névvel szerzett ismertséget, és az a tény, hogy a disszertációján nem engedélyezték számára ennek a névnek a feltüntetését, a tudományos szakmai identitása megkérdőjeleződését eredményezte, ami jelentős hátrányt jelent neki a jövőbeni tudományos tevékenysége szempontjából. A svájci szövetségi bíróság, akárcsak korábban a Hüslér ügyben, a névnek a családi egységet szimbolizáló jellegével érvelt.

A döntést követően a felek az EJEB-hez fordultak a 8. és 14. cikkek megsértése miatt. A strasbourgi bíróság szerint a svájci szabályozás sérti a magán- és családi életük tiszteletben tartásához való jogukat és megvalósítja a nemek közötti hátrányos megkülönböztetést is. Az EJEB külön kiemelte, hogy az ember nevének folytonossága²⁶ többek között meghatározó a személyes-szakmai-gazdasági kapcsolatai kontextusában, és a jelen esetben Burghartz úr nevének megváltoztatása érzékenyen érintette a további szakmai tevékenységének megítélését, mert a tudományos (akadémiai) életben közismertté vált nevet nem használhatta tovább, amely így negatívan befolyásolta a szakmai karrierjét.²⁷ Megalapozottnak találta a nemek közötti egyenlő bánásmód követelményének megsértését is, mert a svájci szabályok eltérő rendelkezéseket tartalmaztak a házasságot kötött nők és férfiak tekintetében.

A svájci bíróság érve, mely a családi egység elvét használja a névjogi szabályozás legitimációjaként, több szempontból is problematikus, állapítja meg Tirosh.²⁸ A személy neve, mint a családi egység megnyilvánulása nem tekinthető természeti ténynek, ahogyan az nem semleges megfigyelés eredménye a nevek hatásmechanizmusának. A névviselést minden állam normatív aktussal szabályozza, melyben fellelhetők tradicionális és kulturális elemek is. Éppen ezért e szabályok jogrendszerenként eltérnek egymástól, példaként a spanyol, az izlandi vagy a Latin Amerikában meghonosodott megoldást említi, ahol a gyerekek az apai és anyai nagyszülők nevének összekapcsolásával szerzik a vezetéknevüket. De van olyan állam is (Peru, Lima) ahol az azonos vezetéknevű a testvéri kapcsolatra utal, a házastársi minőséget pedig éppen a férj és feleség egymástól eltérő vezetékneve mutatja.²⁹

A *Losonci Rose and Rose v. Switzerland*³⁰ házastársak névjogi ügyében ismét két jogrendszer eltérő jogszabályai közötti kollízió képezte a jogvita alapját, kiegészülve a jogválasztás lehetőségének a megtagadásával.³¹ Losonci László magyar állampolgár

²⁶ ROSSOLILLO i. m. 152.

²⁷ Hasonlóan vélekedett az EJEB az Ūnal Tekely v. Turkey, judgment of 16. November 2004, no.29865/96, valamint a Daróczy v. Hungary, judgment of 1. July 2008, no. 44378/05 ügyekben is, amelyek tényállása nem tartalmaz külföldi elemet, ezért bemutatásuktól jelent tanulmányban eltekintünk.

²⁸ TIROSH i. m. 271.

²⁹ TIROSH i. m. 271–272.

³⁰ Losonci Rose and Rose v. Switzerland, judgment of 9November 2010, no.664/06.

³¹ Részletesen ismerteti: KIESTRA i. m. 182–183.; Patrick KINSCH: Private International Law Topics before the European Court of Human Rights. In: Andrea BONOMI – Gian Paolo ROMANO (szerk.): *Yearbook of*

és Iris Rose svájci-francia kettős állampolgár, mindketten svájci lakosok. A felek házasságot kívántak kötni, de egyben szeretnék volna megtartani a saját vezetéknevüket a házasságkötést követően is. Ennek oka egyrészt jogi, másrészt ténybeli. A férfi személyes joga, a magyar jog szerint erre a lehetőség adott volt, másrészt a névváltoztatás mind a magyar mind pedig a francia jog szerint nehézséggel járt volna, harmadrészt pedig a nő Svájcban a születéskori vezetéknevén lett ismert személyiség. Mindezen indokok alapján Losonci László kérte a svájci hatóságoktól, hogy a vezetéknevét a házasságkötés után is viselhesse, de kérelmét elutasították. Az elutasítás ellenére a pár továbbra is szeretett volna házasságot kötni, ezért, hogy erre lehetőségük legyen, a svájci jog szabályainak megfelelően a férfi inkább felvette a nő vezetéknevét. A házasságkötés akadályá így elhárult, és annak megkötését követően a férjet Losonci Rose született Losonci néven, míg a feleséget Rose néven anyakönyvezték.

A házasságkötés után a férj ismét kérelmezte, hogy a magyar jog szabályainak megfelelően a vezetéknevét Losonci-ra változtathassa vissza, míg a feleség vezetéknevét nem kívánta megváltoztatni. A *Tribunal Fédéral* kérését elutasította azzal, hogy a feleség vezetéknevének választásával már nem hivatkozhat a magyar jog szabályaira. A problémát az okozta, hogy a svájci nemzetközi magánjogi törvény 37. cikke értelmében,³² a Svájcban lakóhellyel rendelkező személy nevének meghatározására fő szabályként a svájci jog irányadó, de választhatja, az állampolgársága szerinti jogot is. A *Tribunal Fédéral* szerint Losonci úr a svájci jog választásával felemésztette a magyar jog választásának a lehetőségét. Az egész eljárást sokkal rugalmasabban kezelték volna fordított esetben, ha a feleség kívánta volna a lánykori nevét megtartani, ennek a svájci jog szerint nem lett volna akadály. Fordított esetben a férj vezetékneve lett volna automatikusan a közös családnév, és a feleség eldönthette volna, hogy az állampolgársága szerinti jognak megfelelően megtartja-e a születéskori vezetéknevét vagy sem.

Ezt követően Losonci László azzal fordult az EJEB-hez, hogy Svájc megsértette a magán- és családi élet tiszteletben tartásához, valamint a diszkrimináció tilalmához fűződő jogát. Svájc érvelése szerint a közös családi név a családi egységet hivatott kifejezésre juttatni, de az EJEB nem találta megfelelőnek ezt az indokot, sőt álláspontja szerint a családi egységet nem lehet olyan eszközökkel megvalósítani, amelyek a nemek közötti eltérő bánásmódon alapulnak. Az EJEB döntésében kiemelte azt is, hogy a svájci hatóságok álláspontja, miszerint felesége nevének választásával a férj felemésztette azt a (az egyébként a svájci jogszabályok által felkínált) lehetőséget, hogy az állampolgársága szerinti jogát a választhassa, miközben a feleség tekintetében

Private International Law, Volume XIII – 2011. Munich, SELP, 2012. 37–51.

³² „IV. Name

1. Grundsatz

1 Der Name einer Person mit Wohnsitz in der Schweiz untersteht schweizerischem Recht; der Name einer Person mit Wohnsitz im Ausland untersteht dem Recht, auf welches das Kollisionsrecht des Wohnsitzstaates verweist.

2 Eine Person kann jedoch verlangen, dass ihr Name dem Heimatrecht untersteht.”

ilyen korlátozást nem alkalmazott, a nemek alapján történő diszkrimináció tilalmába ütközik.

3. A házasság érvényessége és felbontása – emberi jogi összefüggések

A házasság érvényessége és felbontása körében számos döntés született, a névjogi esetek szelekciójához hasonlóan ezek körében is a választási szempontjaink hasonlóak voltak. Törekedtünk arra, hogy a jogválasztás körébe eső nehézségek, illetve a külföldön érvényesen megszerzett személyes státútum elismerhetőségének bizonyos kérdéseit mutassuk be. Olyan döntésekre esett a választásunk, amelyek mindegyike rámutat az egymástól eltérő jogi kultúrák (mint például az iszlám és kontinentális jog, vagy az egyházi és polgári házasság intézménye) találkozásából fakadó összeütközésekre is.

A *Zvoristeanu v. France*³³ esetben a kérelmező anyja Németországban kötött egyházi házasságot egy rabbi előtt, majd nem sokkal később visszatért Franciaországba, ahol megszületett a kérelmező. Születésekor az anyakönyvbe nem vezették be az apja nevét, mert a francia hatóságok a német jogot alkalmazták (a *lex loci celebrationis* vagyis a házasság megkötésének a helye szerinti elv alapján), amely az egyházi házasságot nem fogadja el, így a szülők közötti házasságot nem vették figyelembe.

A kérelmező azért fordult az strasbourgi bírósághoz, mert álláspontja szerint ezzel az aktussal az eljáró francia szervek megsértették a 8. cikkbe foglalt családi élet tiszteletben tartásához való jogát. Az EJEB szerint a francia bíróságok ítélete nem tekinthető sem önkényesnek, sem pedig célszerűtlennek. Kifejtette, hogy a német jog szerint érvénytelennek tekintendő házasság nem veszélyeztette a kérelmező családi kapcsolatainak biztonságát, így a családi élethez való jogát sem. Végül értékelte azt is, hogy a kérelmező csak hosszú idő elteltével fordult igényérvényesítés céljából a bírósághoz, ezért elutasította a kérelmet.

Az *Ammadjadi v. Germany*³⁴ ügy középpontjában Németországban lakó iráni állampolgárok házasságának felbontása körüli jogvita áll. A Német Birodalom és a Perzsa Császárság között 1929-ben kötött kétoldalú megállapodás szerint a családjogi kérdések eldöntésére annak az államnak a joga az irányadó, amelynek a felek közös állampolgárságával rendelkeznek. E szerint a kölni bíróság az iráni jogot alkalmazta, amely azonban a volt házastárs részére nem rendelkezett a tartási kötelezettségről, szemben a német joggal. A német bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a jogintézmény hiánya az iráni jogban nem vezet a német közrend sérelmére. A hölgy ezt követően azzal a kérelemmel fordult az EJEB-hez, hogy a német bíróság megsértette az EJEE 8., 12., 14. cikkeit, valamint az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikkét.

Az EJEB a 8. cikk kapcsán megjegyezte, hogy a tartási kötelezettség anyagi természetű intézmény, amely közvetlenül a házasságból fakad, és kompenzációs funkcióval bír. Akár úgy is lehetne tekinteni, mint az állam felelősségvállalását a családi élet tekintetében, ennek ellenére, nem tartozik a 8. cikk körébe. Ráadásul a vitatott szabályozás egy kétoldalú megállapodást érint, az EJEE pedig kizárólag a részes államok

³³ Zvoristeanu v. France judgment of 7 November 2000, no. 47128/99.

³⁴ Ammdjadi v. Germany, judgment of 9 March 2010, no. 51625/08.

joga tekintetében rendelkezik legitimációval, nemzetközi megállapodások esetén nem. Érdekes megjegyezni, hogy ha a német nemzetközi magánjog alkalmazása vezetett volna az iráni joghoz, az megalapozta volna a strasbourgi bíróság legitimációját, abban az esetben pedig az arányosság újabb kérdéseket vetett volna fel.³⁵ A német döntés arányossági követelményének vizsgálata során megállapította, hogy a jogintézmény közrendi jellegének meghatározása tekintetében az EJEB nem foglalhat állást, ráadásul a tartás megítélése sem formai, sem pedig tartalmi szempontból nem egységes az európai jogrendszerekben.³⁶ Sőt, az iráni jog is tartalmaz olyan anyagi jellegű kompenzációt (pl. hitbér),³⁷ amely hasonló funkcióval bír, mint a tartás. Az EJEB korábban kialakított értelmezésével összhangban a családi élet tiszteletben tartásának nem lehet olyan vagyoni aspektusa mely az egyik fél részére előnyt, a másik fél részére pedig hátrányt okoz. Összegezve tehát az iráni jog alkalmazása a német bíróság által nem eredményezi a 8. cikk sérelmét.

A kérelmező tulajdonhoz való joga sem sérült, mert az EJEB értelmezése szerint ennek a jognak a sérelme kizárólag akkor következhet be, ha valakit a jogos elvárásától fosztanak meg, márpedig a két jog eltérő szabályozásából nem eredeztethető ilyen jogosultság.

Végül a 14. cikk tekintetében is elutasította a kérelmező igényét. Az EJEB hangsúlyozta, hogy a férfi és nő közötti eltérő bánásmód az iráni jog alkalmazásából fakad (nem pedig a német jog sajátosságából), melyre azért kerülhetett sor, mert mind a kérelmező, mind pedig a férje iráni állampolgárok, az állampolgárság kapcsoló elve pedig a nemzetközi családjogban igen elterjedt, mert a háttérben az adott állam és állampolgára közötti szoros kapcsolatot érvényre juttatása rejlik, ez pedig önmagában véve nem diszkriminatív.

A *Mary Green and Ajad Farhat v. Malta*³⁸ ügyben indult eljárás alapjául a máltai hatóságok részéről egy Líbiában kötött házasság elismerésének megtagadása szolgált. A tényállás szerint az egyik kérelmező Mary Green 1978-ban Máltán házasságot kötött egy máltai állampolgárral a hazai valamint a katolikus egyházjog szabályai szerint. Ebben az időszakban Málta nem ismerte el a házasság felbontásának a jogintézményét. A hölgy 1980-ban Líbiába utazott, ahol máltai állampolgársága megtartása mellett áttért az iszlám hitre, melynek következtében első házassága a líbiai jog szerint automatikusan semmissé lett.³⁹ A hölgy Líbiában az iszlám jog szabályai szerint

³⁵ KIESTRA i. m. 160.

³⁶ Az anyagi jogi szabályozás tekintetében a helyzet ma is változatlan, míg a joghatósági és kollíziós kérdéseket az uniós tagállamok vonatkozásában egységesítette a Tanács 4/2009/EK rendelete (2008. december 18) a tartással kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az e területen folytatott együttműködésről. HL L007, 2009. Január 10. 0001-0079.

³⁷ A házasság elhálása esetén a feleség számára adott ajándék.

³⁸ *Mary Green and Ajad Farhat v. Malta*, judgment of 6 July 2010, no. 38797/07.

³⁹ Patrick Kinsch felhívja a figyelmet arra, hogy a helyzet adott esetben akár csalárd kapcsolásnak is minősülhetne, amelyet a hölgy azért követett el, hogy a máltai jog szerint felbonthatatlan házasságából „szabaduljon”, de mivel a hölgy szándékai nem ismertek az iszlám vallásra való áttérése tekintetében, ezért a jog megkerülésének csalárd szándékát nem lehet bizonyítani. A csalárd kapcsolás szankciója

érvényes házasságot kötött a második kérelmezővel. A nő nem tájékoztatta a máltai hatóságokat erről a lépéséről, ahogy arról sem, hogy első házassága automatikusan semmissé vált a líbiai jog szerint.

A házaspár 2000-ben visszatért Máltára, ahol több alkalommal is sikertelenül próbálták elismertetni a házasságukat. A házasság elismertetése azért lett volna számukra fontos, mert a férj számára lehetővé tette volna a vízum nélküli tartózkodást Máltán, valamint kedvezőbb adózási státuszt is kapott volna. A házaspár az elismerési kérelmet a Líbiában kiállított okiratra alapozta, amely az első házasságot semmisnek nyilvánította. A máltai hatóságok állásfoglalása szerint a hölgy nem bizonyította első házassága semmisségét, így ennek folyamányaként valójában poligámiát követett el a második házasságával, ami ellentétes a máltai közrenddel (*Maltese public policy*).

A kérelmezők sérelmezték házasságuk bejegyzésének megtagadását, mert szerintük így sérült a családi élet tiszteletben tartásához fűződő joguk, valamint az egyenlő elbánás követelménye is azért, hogy a katolikus házasság elismerése automatikusan történik, szemben a muzulmán házassággal. Az EJEB szerint valóban felmerül a kölcsönhatás a 8. cikk (1) bekezdésével, ennek ellenére nem sérültek a kérelmezők emberi jogai.⁴⁰ Az első kérelmező nem tett eleget a máltai jog szerinti tájékoztatási kötelezettségének (az illetékes szerveket nem tájékoztatta arról, hogy a házassága az iszlám hitre történő áttéréssel automatikusan megszűnt). A 8. cikk (1) bekezdésébe foglalt jog érvényre juttatása nem lehet korlátlan, erről maga az egyezmény rendelkezik a 8. cikk (2) bekezdésében. A demokratikus társadalmakban a belföldi jogszabályokkal összhangban szigorúan a közérdekűség szempontjainak érvényre juttatása mellett korlátozhatók az egyéni érdekek. A részes állam saját hatáskörébe tartozik, hogy megtalálja az ésszerű egyensúlyt (*fair balance*) köz- és magánérdek érvényesítése között, és e folyamat során milyen mérlegelési szempontokat (*margin of appreciation*) érvényesítsen az EJEE rendelkezéseivel összhangban. Vitathatatlanul a monogámia jogintézménye a máltai közrend szerves részét képezi, amelynek védelme társadalmi érdek, ráadásul az első férj érdekei is ugyanezt a védelmet kívánják. A máltai hatóságok az arányosság követelményével összhangban igyekeztek megtalálni az ésszerű egyensúlyt az egymással összeütközésbe kerülő érdekek között. A kérelmezők által vitatott helyzet – vagyis az iszlám jog szerint kötött házasság el nem ismerése – Málta részéről prevenció célúnak tekinthető, mint amely szükségyszerű egy demokratikus társadalomban a közrend és mások érdekeinek a védelmében.⁴¹

Fenti indokok alapján a kérelmet az EJEB elutasította. Az elutasításban döntő szerepet kétség kívül a máltai (és európai) jogban kiemelt fontossággal bíró monogám házasság eszményének, valamint a még életben lévő első férj érdekeinek a védelme képezte.⁴²

pedig nem más, mint az eredetileg megkerülni szándékozott jog alkalmazása. Tehát ebben az esetben sem lehetett volna érvényesnek tekinteni a második házasságot. KINSCH i. m. 43.

⁴⁰ KIESTRA i. m. 226

⁴¹ „Thus the situation complained of can be regarded as necessary in a democratic society for the prevention of disorder and protection of the rights of others.”

⁴² KINSCH i. m. 44.

4. Összegzés helyett

A bemutatott jogesetek alapján egyetlen észrevételben lehetne sűríteni a következtetést: az emberi jogok egyre markánsabban beékelődnek a nemzetközi családi viszonyok körébe és új dimenzióba helyezik a vitás nemzetközi magánjogi tényállások megoldásának lehetőségét. Az EJEE által garantált emberi jogok felhívhatók az alkalmazandó joggal szemben, legyen az a *lex fori* (mint például a Burghartz, és Losonczy Rose ügyekben) vagy a külföldi jog szabályai (az Ammdjadi ügyben), ahogyan szerepet játszhatnak a külföldi határozatok elismerésében is (Zvoristeanu és Mary Green ügyekben).

Más kérdés azonban, hogy a kérelmezők előzetes elvárásai mennyiben teljesülhetnek, és milyen mértékben használhatják nyomásgyakorlási céllal a számukra kedvezőbb eredményt biztosító jog alkalmazása érdekében (Ammdjadi ügy). Az egyezményben részes államoknak biztosított mérlegelési jogkör egyértelműen behatárolja, hogy ezeket a jogokat milyen mértékben kötelesek garantálni, az EJEE-vel összhangban.⁴³

Fontos kiemelni az emberi jogok és a közrendi klauzula viszonyát is: egyrészt általánosságban kijelenthető, hogy az emberi jogok védelme a nemzeti közrendi klauzulák által is védendő értékek közé tartoznak, másrészt a közrend relatív jellegéből fakadóan előfordulhat olyan szituáció is, amikor e speciális klauzula felhívása eredményezi végső soron az EJEE-ben garantált jogok sérelmének elvetését, ahogyan az a Mary Green ügyben is történt.

⁴³ KIESTRA i. m. 296.

